Ільчук Н. "Животворне джерело дитячого мислення": художній світ української казки / Н. Ільчук // Майстерність комунікації у мистецькій і професійній освіті. – Житомир : ФОП "Н. В. Левковець", 2020. – С. 219-222.

Н. В. Ільчук,

студентка ННІ педагогіки;

науковий керівник – кандидат філологічних наук, доцент кафедри лінгвометодики та культури фахової мови **Голубовська І. В.**

(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

"Животворне джерело дитячого мислення": художній світ української казки

Одним із найважливіших завдань розвитку особистості дитини молодшого шкільного віку є опанування нею духовного багатства, природної краси, багаторічного культурно-історичного досвіду народу. Казки виховують дітей у дусі високої моралі, збагачують уявлення учнів про навколишній світ, формують мистецькі смаки й розвивають мовлення. Василь Сухомлинський вважав казку животворним джерелом дитячого мислення, благородних почуттів і прагнень. Естетичні, моральні та інтелектуальні почуття, які народжуються в душі дитини під враженням казкових образів, стимулюють потік думки, який пробуджує до активної діяльності мозок, зв'язує повнокровними нитками живі острівці мислення. Через казкові образи у свідомість дітей входить слово з його найтоншими відтінками; воно стає сферою духовного життя дитини, засобом висловлення думок і почуттів – живою реальністю мислення [1, с. 36].

Іван Франко точно визначив функції казки у становленні особистості : "Оті простенькі сільські байки, як дрібні, тонкі корінчики, вкорінюють у нашій душі любов до рідного слова, його краси, простоти й чарівної милозвучності. Тисячі речей у житті забудете, а тих хвиль, коли вам люба мама чи бабуся оповідала байки, не забудете до смерті" [2, с. 170].

Своїм корінням казки сягають сивої давнини. Їх переказували із вуст у вуста, і кожного разу ці твори доповнювалися характерними для певного часу й місця фольклорними елементами, певними діалектними особливостями, новими деталями, сюжетними поворотами.

Термін "казка" походить від дієслова "казати", бо наші пращури такі твори саме розказували, розповідали. Михайло Грушевський наголошував: казка – "оповідання фантастичне, без виразної моралізуючої цілі" [3, с. 330]. Жанровотворчим елементом науковець вважав наявність вигадки, водночас заперечуючи етичний потенціал.

Володимир Кузьменко, посилаючись на фольклориста Івана Березовського, характеризує казку як епічне оповідання чарівно-фантастичного, алегоричного й соціально-побутового характеру зі своєрідною традиційною системою художніх засобів, підпорядкованих героїзації позитивних, сатиричному викриттю негативних образів, часто гротескному зображенню їх взаємодії [4, с. 138]. Гадаємо, що таке визначення якнайточніше відображає ідейно-тематичну, жанрово-родову й образну специфіку вказаних творів.

Ключові прикмети фольклорної та літературної казки: установка на вигадку й розважальність; розповідна манера; наявність сюжету, подеколи карколомного; традиційна система художніх засобів; уславлення позитивних та розвінчання негативних персонажів; своєрідна структура; ритмізація тексту.

Зазвичай юні читачі ще не дуже задумуються над мудрістю, закладеній у казці. Та подорослішавши, ми нарешті усвідомлюємо всю глибину її змісту, важливі життєві уроки. Ці тексти складалися таким чином, щоб донести до слухача (або читача) певну ідею, закладену в сюжеті, мудрість, забазовану на прадавньому історичному досвіді. Власне, зміст казки аж ніяк не обмежується розважальністю, бо кожна з них обов’язково містить повчання (хоча й ігровий аспект, безумовно, також наявний).

Нерідко в казці звеличується людина та її добрі вчинки. Традиційно в таких творах, на відміну від реального життя, добро перемагає зло. Слухаючи й

читаючи казки, дитина змалечку привчається любити батьківщину, цінувати й шанувати найближчих людей, пам’ятати про пращурів, відчувати себе частиною великого українського народу. Фольклорні й літературні казки виховують любов до рідної мови, звертають увагу на її неймовірне багатство та милозвучність.

У початковій школі використовується традиційна класифікація казок: про тварин, чарівні (фантастично-героїчні, героїко-фантастичні) та соціально-побутові.

1. Казки про тварин містять у собі повчальну алегорію, бо тут кожна жива істота наділена типовими людськими вадами, або ж, навпаки, – позитивними рисами характеру. Споконвіків казкова лисиця – підступна, лукава, а також іронічна. Заєць, як правило, полохливий боягуз, проте це добре звірятко, котре може допомогти. Вовк – тупуватий і жадібний, хоча інколи сильна та вірна істота, спроможна щиро віддати добром.

2. Для чарівних казок характерні фантастичні та пригодницькі елементи. У таких творах описується неймовірний світ, сповнений дивовижних речей. Метаморфози вражають небувалою швидкістю: напр., діти виростають не по днях, а по годинах, щоденно стаючи все сильнішими або кращими. Дивовижним є не тільки темп процесу, а і його характер. Так, у віршованій казці Наталі Забіли "Снігуронька", написаній за фольклорними мотивами, абсолютно несподівано на обличчі снігової ляльки виступає рум’янець,

І раптом, дивом-небилицею,
дівчатко виникло живе, –
з такими синіми очицями,
як синє небо зимове,
з такими чорними косичками,
як чорне галчине крило,
з червоними такими щічками,
як сонце ввечері було [5].

Нерідко перетворення відбуваються за допомогою чарівних істот або предметів.

3. Соціально-побутові казки зберігають цікаві етнографічні описи з народного побуту. Часто в таких текстах зображені захоплюючі пригоди, гумористичні ситуації. У центрі сюжету не могутній велетень, а простий солдат, селянин, коваль. Тож герой долає життєві негаразди не за допомогою дивовижної сили або чарівних предметів, у нього інша "зброя" – кмітливість, спритність і навіть креативність (якщо використовувати сучасну термінологію). Цікаво, що головним рушієм у розвитку подій подеколи виступає цілком реалістична любовна тема – вінчання, весілля або сімейне життя. Побутові казки найкраще сприймаються дітьми у віці від 2 до 7 років, тому їх варто читати саме в цей період.

У чинній програмі для початкової школи широко представлені не тільки народні, а й генетично з ними пов’язані літературні казки. Фольклорні й авторські казки мають і спільні, й відмінні риси. Так, ключовими особливостями для обох типів казок є наявність фантастики та повчання, карколомна зміна подій, а також класифікація персонажів на добродійних, злочинних та знедолених.

Проте, попри спільні ознаки, між вказаними жанровими різновидами існують і суттєві відмінності. Так, у літературних казках, на відміну від народних, автор не колективний, а індивідуальний, часто – професійний письменник. Твір фольклорного походження не має географічної, історичної та хронологічної прив’язки до зображуваного, тоді як письменник зазвичай акцентує на часі й місце подій.

У народних казках не приділяється багато уваги зовнішній та психологічній характеристиці персонажів, мотивації їх вчинків; тут відсутня пряма авторська оцінка. Літератори ж відтворюють переживання героїв, подають їх портрети, у різний спосіб показують своє ставлення до всього, що відбувається.

Крім того, в авторській казці так чи інакше передається дух епохи й навіть науково-технічний прогрес. Зокрема тичининський Телесик, опинившись у реаліях радянського життя, дивується новим дивовижним предметам – телефону й літаку, а в кінці твору оновлений традиційний герой настільки видозмінюється, що отримує нове ім'я – Читасик-Піднебесик.

На відміну від фольклорних персонажів з усталеними стійкими характеристиками, літературні герої мають можливість для змін і розвитку (як, наприклад, згаданий вище Телесик-Піднебесик Павла Тичини). Також згадаймо своєрідні композиційні прийоми, часто використовувані саме в народних казках, на кшталт постійних традиційних зачину та кінцівки, трикратного повторення, ретардації, ритмізованої прози тощо. Тож літературна казка зберігає й розвиває багатовікові національні традиції, однак є результатом авторської творчості. Сучасна літературна казка ввібрала в себе й особливості пригодницької та фантастичної літератури.

Отже, в українській фольклорній і літературній казці гармонійно поєдналися кращі ідеї народної педагогіки з високохудожньою формою відтворення. Тож робота над цим жанром сприятиме інтелектуальному, моральному та естетичному розвитку учнів сучасної початкової школи.

Список використаних джерел та літератури

1. Сухомлинский В. Сердце отдаю детям / В. Сухомлинский. – К. : Рад. шк., 1971. – 244 с.
2. Франко І. Байка про байку / І. Франко // Франко І. Зібрання творів : у 50 тт. – К. : Наук. думка, 1979. – Т. 1. – С. 169–170.
3. Грушевський М. С. Історія української літератури : в 6 т. 9 кн. / М. С. Грушевський / упоряд. Л. М. Копаниця ; приміт. С. К. Росовецького. – К. : Либідь, 1994. – Т. 4. Кн. 2. – 320 с.
4. Кузьменко В. І. Словник літературознавчих термінів / В. І. Кузьменко. – К. : Український письменник, 1997. – 230 с.

5. Забіла Н. Снігуронька / Н. Забіла [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http : // kazkar.at.ua/publ/avtorska_kazka/natalja_zabila/sniguronka_